

FITRATNING TA'LIM VA TARBIYA HAQIDAGI G'OYALARI, MAQSADI VA AHAMIYATI

Mustafoyeva Mohizoda Sulaymonovna

Samarqand Davlat pedagogika instituti 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada Abdurauf Fitratning ta'lim va tarbiya masalalariga oid pedagogik qarashlari tahlil qilinadi. Fitratning asarlarida ilgari surilgan ma'rifiy g'oyalar, milliy maktabni isloh qilish, zamonaviy bilimlar asosida barkamol shaxsni tarbiyalash masalalari ilmiy-nazariy jihatdan yoritilgan.

Kalit so'zlar. Abdurauf Fitrat, jadidchilik harakati, ta'lim va tarbiya, ma'rifatparvarlik, milliy maktab, barkamol shaxs, pedagogik g'oyalar, yosh avlod tarbiyasi, zamonaviy ta'lim, ma'naviy-axloqiy tarbiya.

Annotation. This article analyzes Abdurauf Fitrat's pedagogical views on education and upbringing. The educational ideas put forward in Fitrat's works, the reform of the national school, and the issues of educating a harmoniously developed personality based on modern knowledge are covered from a scientific and theoretical point of view.

Keywords. Abdurauf Fitrat, Jadid movement, education and upbringing, enlightenment, national school, harmoniously developed personality, pedagogical ideas, upbringing of the younger generation, modern education, spiritual and moral education.

Kirish. XX asr boshlarida Turkiston ijtimoiy-siyosiy va madaniy hayotida yuz bergan tub o'zgarishlar ta'lim va tarbiya masalalariga bo'lgan munosabatning yangicha mazmun kasb etishiga sabab bo'ldi. Ushbu davrda millat taraqqiyotining muhim omili sifatida ma'rifat, ilm-fan va zamonaviy ta'lim tizimini shakllantirish g'oyalari ilgari surildi. Ayniqsa, jadidchilik harakati namoyandalarining pedagogik qarashlari xalqni jaholatdan chiqarish, yosh avlodni ilmiy, ma'naviy barkamol va ijtimoiy faol shaxs etib tarbiyalashga qaratilgani bilan ahamiyatlidir.

Mazkur jarayonda Abdurauf Fitratning ta'lim va tarbiya haqidagi qarashlari alohida ilmiy qiziqish uyg'otadi. U o'zining pedagogik, publitsistik va badiiy asarlarida milliy maktabni isloh qilish, ta'lim mazmunini zamon talablariga moslashtirish hamda tarbiyani jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida talqin etadi. Fitrat ta'limni faqat bilim berish jarayoni sifatida emas, balki shaxsning fikriy, axloqiy va ijtimoiy jihatdan kamol topishini ta'minlovchi muhim ijtimoiy institut deb baholaydi.

Fitratning pedagogik merosida tarbiya masalasi ta'lim bilan uzviy bog'liq holda yoritilib, unda oila, maktab va jamiyatning hamkorligi muhim o'rin egallaydi. U yosh avlod

tarbiyasida milliy qadriyatlar, vatanparvarlik, erkin fikrlash va mas'uliyat hissini shakllantirishni asosiy vazifa sifatida belgilaydi. Shu jihatdan Fitratning ta'lim-tarbiya haqidagi g'oyalari bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan bo'lib, zamonaviy ta'lim tizimini takomillashtirish jarayonida muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili. Jadidchilik harakati va uning yirik namoyandalarining ta'lim-tarbiya masalalariga oid qarashlari ko'plab tadqiqotchilar tomonidan ilmiy jihatdan o'rganilgan. Ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlarda jadid ma'rifatchilarining asosiy e'tibori milliy maktabni isloh qilish, ta'lim mazmunini zamonaviy ilm-fan yutuqlari asosida boyitish hamda tarbiyani jamiyat taraqqiyotining muhim omili sifatida talqin etishga qaratilgani ta'kidlanadi.

Abdurauf Fitratning pedagogik qarashlari uning publitsistik va badiiy asarlari asosida tahlil qilingan tadqiqotlarda keng yoritilgan. Jumladan, B.Qosimov, H.Boltaboyev kabi olimlar Fitratni jadid pedagogikasining nazariy asoschilaridan biri sifatida baholab, uning ta'lim haqidagi g'oyalarini milliy uyg'onish jarayoni bilan uzviy bog'liq holda tahlil qiladilar. Ularning tadqiqotlarida Fitrat ta'limni millatni qutqarishning eng samarali vositasi deb bilgani, ilm-ma'rifat orqali jamiyatni isloh qilish mumkinligi asoslab berilgan.

Adabiyotlarda Fitratning tarbiya haqidagi qarashlariga ham alohida e'tibor qaratilgan. Xususan, B.Qosimov va H.Boltaboyev tadqiqotlarida Fitrat tarbiyani shaxs kamolotining asosiy omili sifatida ko'rib, unda axloqiy poklik, vatanparvarlik va erkin fikrlashni ustuvor qadriyatlar sifatida ilgari surgani qayd etiladi. Ushbu olimlar Fitrat asarlarida oila va maktab tarbiyasining o'zaro bog'liqligi muhim o'rin egallashini alohida ta'kidlashadi [1, 2].

So'nggi yillarda olib borilgan ilmiy izlanishlarda Fitrat pedagogik merosining bugungi ta'lim tizimi bilan uyg'un jihatlari ham tahlil qilinmoqda. M. Ismoilova va Sh.Olimovlar o'z ishlarida Fitratning ta'limni insonparvarlashtirish, o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan yondashuv haqidagi fikrlarini zamonaviy pedagogik konsepsiyalar bilan qiyoslab, ularning dolzarbligini asoslab beradilar. Bu tadqiqotlar Fitrat g'oyalarining zamonaviy ta'lim islohotlari uchun metodologik ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi [3, 4].

Shuningdek, jadidchilik pedagogikasi bo'yicha umumlashtiruvchi tadqiqotlarda (H. Boltaboyev) Fitratning ta'lim-tarbiya haqidagi qarashlari boshqa jadidlar bilan qiyosiy tahlil qilinib, uning pedagogik tafakkurdagi o'ziga xos jihatlari ochib berilgan. Ushbu ishlarda Fitratning ta'limni milliylik va zamonaviylik uyg'unligi asosida tashkil etish g'oyasi alohida ahamiyat kasb etishi qayd etiladi [2].

Umuman olganda, mavjud adabiyotlar tahlili Fitratning ta'lim va tarbiya haqidagi qarashlari yetarlicha o'rganilganini ko'rsatadi. Biroq ularning pedagogik maqsadi va bugungi ta'lim tizimidagi amaliy ahamiyatini kompleks tahlil qilish masalasi dolzarbligicha

qolmoqda. Mazkur maqola aynan shu jihatni yoritishga qaratilgani bilan avvalgi tadqiqotlarni to'ldiradi va boyitadi.

Asosiy qism. XX asr boshlarida Turkiston jamiyatida kechgan ijtimoiy-siyosiy va madaniy jarayonlar jadidchilik harakatining shakllanishiga zamin yaratdi. Ushbu harakatning asosiy maqsadi millatni ma'rifat orqali uyg'otish, zamonaviy ilm-fan yutuqlariga tayangan holda yangi avlodni tarbiyalashdan iborat edi. Ana shu jarayonda Abdurauf Fitratning ta'lim va tarbiya haqidagi g'oyalari o'zining tizimlilik, chuqur ijtimoiy mazmuni va amaliy yo'naltirilganligi bilan ajralib turadi.

Fitrat ta'limni jamiyat taraqqiyotining asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida baholab, uni millat kelajagini belgilovchi strategik omil deb hisoblaydi. U mavjud an'anaviy maktablarda o'qitish mazmuni va usullarining zamon talablariga javob bermasligini tanqid qilib, ta'lim tizimini tubdan isloh etish zarurligini asoslaydi. Fitrat ta'lim jarayoniga tabiiy fanlar, matematika, geografiya, tarix kabi dunyoviy fanlarni joriy etish, o'qitishda tushunarliklik va amaliy yo'naltirilganlik tamoyillariga amal qilish tarafdori bo'lgan. Uning fikricha, bilimlar faqat yodlash orqali emas, balki anglash va mustaqil fikrlash asosida egallanishi lozim.

Fitratning pedagogik qarashlarida ta'limning asosiy maqsadi ilmi shaxsni emas, balki ijtimoiy mas'uliyatga ega, milliy ongli va faol fuqaro tarbiyalashdan iboratdir. U yosh avlodni vatan taqdiri uchun mas'ul bo'lishga, jamiyat hayotida faol ishtirok etishga da'vat etadi. Shu bois Fitrat ta'limni faqat individual rivojlanish vositasi emas, balki jamiyatni yangilash va isloh qilishning muhim mexanizmi sifatida talqin etadi.

Tarbiya masalasi Fitrat pedagogik merosida ta'lim bilan uzviy bog'liq holda yoritiladi. U tarbiyani shaxs kamolotining asosi sifatida baholab, axloqiy yetuklik, vatanparvarlik, mehnatsevarlik va erkin fikrlashni tarbiyaning ustuvor yo'nalishlari sifatida belgilaydi. Fitratga ko'ra, haqiqiy ta'lim tarbiyasiz samara bermaydi, tarbiya esa ilm-ma'rifat bilan mustahkamlangandagina barqaror natija beradi. Shu nuqtayi nazardan u tarbiya jarayonida bilim va axloq uyg'unligiga alohida e'tibor qaratadi.

Fitratning tarbiya haqidagi qarashlarida oila, maktab va jamiyatning o'zaro hamkorligi muhim o'rin egallaydi. U oilani shaxs tarbiyasining birlamchi muhit sifatida baholab, otalarning farzand ta'lim-tarbiyasidagi mas'uliyatini alohida ta'kidlaydi. Maktab esa ushbu tarbiyani ilmiy va tizimli asosda davom ettiruvchi muhim ijtimoiy institut sifatida talqin etiladi. Jamiyat esa yosh avlodda ijtimoiy faollik va fuqarolik mas'uliyatini shakllantiruvchi muhit vazifasini bajaradi.

Fitratning pedagogik g'oyalari bugungi ta'lim tizimi uchun ham muhim ahamiyatga ega. Uning ta'limni insonparvarlashtirish, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, mustaqil fikrlashni rivojlantirish haqidagi qarashlari zamonaviy pedagogik konsepsiyalar bilan uyg'unlashadi.

Ayniqsa, yosh avlodda tanqidiy fikrlash, ijtimoiy faollik va milliy o‘zlikni anglashni shakllantirish masalalarida Fitrat qarashlari hozirgi ta’lim islohotlari uchun muhim nazariy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Shu tariqa, Fitratning ta’lim va tarbiya haqidagi g‘oyalari o‘z davrida milliy uyg‘onish jarayonining mafkuraviy asosini tashkil etgan bo‘lsa, bugungi kunda ham ularning ilmiy va amaliy ahamiyati saqlanib qolmoqda. Ushbu pedagogik merosni chuqur o‘rganish va zamonaviy ta’lim amaliyotiga tatbiq etish barkamol shaxsni tarbiyalash yo‘lida muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Abdurauf Fitratning ta’lim va tarbiya haqidagi g‘oyalari jadidchilik pedagogikasining muhim nazariy asosini tashkil etadi. Fitrat ta’limni jamiyat taraqqiyotini ta’minlovchi strategik omil sifatida talqin qilib, uni milliy ong, ijtimoiy faollik va ma’naviy barkamollikni shakllantirish vositasi deb biladi. Uning pedagogik qarashlarida ta’lim mazmunini zamon talablariga moslashtirish, ilm-fan yutuqlarini o‘quv jarayoniga joriy etish hamda mustaqil fikrlovchi shaxsni tarbiyalash asosiy maqsad sifatida belgilangan.

Fitratning tarbiya haqidagi qarashlari ta’lim jarayoni bilan uzviy bog‘liq holda yoritilib, unda axloqiy yetuklik, vatanparvarlik, mas’uliyat va erkin fikrlash ustuvor qadriyatlar sifatida ilgari suriladi. U tarbiyani shaxs kamolotining negizi deb baholab, oila, maktab va jamiyat hamkorligini barkamol avlodni voyaga yetkazishning muhim sharti sifatida asoslaydi. Bu yondashuv Fitrat pedagogik tafakkurining tizimli va ijtimoiy yo‘naltirilganligini ko‘rsatadi.

Shuningdek, tadqiqot davomida Fitrat pedagogik merosining bugungi ta’lim tizimi uchun dolzarbligi aniqlandi. Uning shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, insonparvarlik, tanqidiy va mustaqil fikrlashni rivojlantirish haqidagi qarashlari zamonaviy pedagogik konsepsiyalar bilan uyg‘unlashib, hozirgi ta’lim islohotlari uchun muhim nazariy va metodik manba bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, Fitratning ta’lim va tarbiya haqidagi g‘oyalari nafaqat tarixiy-pedagogik ahamiyatga ega, balki bugungi kunda ham barkamol shaxsni tarbiyalash, milliy ta’lim tizimini takomillashtirish va yosh avlodni zamon talablariga mos tayyorlash jarayonida muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qosimov B va boshqalar. Milliy uyg‘onish davri o‘zbek adabiyoti. – T.: “Ma’naviyat”, 2004. – B.382.

2. Boltaboyev H. Fitrat va jadidchilik. – T.: A.Navoiy nomidagi O‘Z.milliy kutubxonasi”, 2005.
3. Ismoilova M. Abdurauf fitratning “Oila” asarida oiladagi tarbiyaning ahamiyati // Yosh olimlar ilmiy-amaliy konferensiyasi. in-academy.uz/index.php/yo
4. Olimov Sh. Fitrat merosini o‘rganish. Ilmiy tadqiqot ishi. Turkiya 2022 yil. 314 bet.